

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 50., BR. 5, 161 – 200, ZAGREB, PROSINAC 2003.

Hrvatski se jezik voli znanjem.

PRERADOVIĆEV PUTNIK POD UDAROM REDAKTORA I LEKTORA

Stjepan Babić

*U poeziji nije važan samo glas
nego i njegov odjek.*

Dobriša Cesarić

Na našim filozofskim fakultetima nedostaje jedan predmet: tekstologija. Naime kod nas je veoma razvijeno izdavaštvo, ali još nema niti sada još može biti jedinstvenoga gledišta kako se izdaju djela živih i mrtvih pisaca. Izdaju se kojekako, a dosad često krivotvoreno jer u našoj svijesti nije živjela jasna spoznaja koji se tekstovi smiju, a koji ne smiju jezično dotjerivati, lektorirati. Osobito je bila slaba kritička svijest u izdavanju naših pisaca 19. stoljeća. Zato valja ponovno naglasiti da je umjetničko djelo umjetnina koja je dovršena kad ju je umjetnik završio. Ako je umro, tada je djelo zauvijek dovršeno i ne smije se više mijenjati osim puki pravopis, ili možda preciznije rečeno, samo slovopis, i to uz naznaku što je promijenjeno tako da korisnik zna kako je pisac pisao.

Ako je za autorova života bilo više verzija, onda se konačnom smatra posljednja za njegova života, osim ako neki posebni razlozi ne govore za drugo. Međutim ta se pravila u našem izdavaštvu nisu poštivala. Kod nas se razvio običaj nemilosrdnoga lektoriranja, ispravljanja, mijenjanja književničkih tekstova, pogotovu pisaca 19. stoljeća. Na taj je nedopušteni postupak počeo upo-

zoravati D. Brozović,¹ a poslije i drugi. Stjepko je Težak pokazao kako su lektori mrevarili Kumičićev jezik,² ja sam pokazao isti postupak s jezikom Ivane Brlić-Mažuranić,³ govoreći o S. Ježiću prikazao sam kako je prekrajan Šenoin jezik,⁴ pokazao sam da je jezik J. E. Tomića preinačivan čak i poslije 1960. jer je za Pet stoljeća hrvatske književnosti Tomićev jezik "ponovosađivan" i komunistički ideologiziran pa je npr. Tomićeva *točka* promijenjena u *tačka*, *strjelica* u *strelica*, *Bog* u *bog*,⁵ a nitko od priređivača, urednika i izdavača nije ni poslije 1990. primijetio tu krivotvorinu.⁶ Budući da je taj članak izazvao određene nesporazume, napisao sam članak *Kako treba izdavati starije hrvatske pisce*⁷ i na kraju članak *Za prestanak izdavanja hrvatskih književnih djela s krivotvorenim jezikom*.⁸ O toj temi pisala je i Sanda Ham.⁹

Takvo je pisanje prilično utjecalo na promjenu odnosa prema umjetničkim djelima pa je izdavanja krivotvorenih tekstova danas znatno manje. Biblioteka Stoljeća hrvatske književnosti pod jezičnim vodstvom Josipa Vončine krenula je novim putem nastojeći da nam posreduje izvoran tekst naših pisaca, ali što je to prema stotinama drugih izdavača, kažu da ih ima oko 300, od kojih neki urednici i priređivači često i ne znaju što je dosad krivotvoreno, a što nije pa izdaju tekst koji im se nađe pri ruci ne pitajući kakav je.

Donedavno sam mislio, a to uglavnom prevladava u našem općem shvaćanju, da je mijenjanje jezika hrvatskih književnika, posebno onih u 19. stoljeću, počelo s hrvatskim vukovecima. Da su oni dotjerivali djela poslijepoprodnih hrvatskih književnika po svojoj normi jer kao žestoki pobjednički smjer nije dopuštao drugoga jezika osim svoga, a sada, baveći se djelima nekih naših

-
- 1 Npr. u članku Jezična i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, *Jezik*, 33, Zagreb, 1985., str. 1.–15.
  - 2 Nad Kumičićevim tekstom Urote zrinško-frankopanske, *Jezik*, 41, Zagreb, 1993., str. 1.–12.
  - 3 *Jezik* Ivane Brlić-Mažuranić – Za autentične tekstove hrvatskih pisaca, *Jezik*, 42, Zagreb, 1995., str. 69.–78.
  - 4 Hrvatski pisci pod lektorskim perom – Uz jezikoslovne aspekte Ježićeva priređivačkoga rada na Šenoinim djelima, *Hrvatsko slovo*, 5. siječnja 1996., str. 16.–17., i u Zborniku o Slavku Ježiću, Zagreb, 1997., str. 117.–129.
  - 5 Hrvatski pisci u novosadskome ruhu, *Hrvatsko slovo*, 4. travnja 1997., str. 8.
  - 6 J. E. Tomić, Melita, Vinkovci, 1994.
  - 7 *Hrvatsko slovo*, 30. svibnja 1997., str. 8.
  - 8 *Jezik*, 45, Zagreb, 1998., str. 90.–96.
  - 9 Četiri članka o toj temi okupljena pod zajedničkim naslovom *Prilagodbe jezika zagrebačke filološke škole maretićevskoj normi* skupljena u njezinoj knjizi *Jezik zagrebačke filološke škole*, Osijek, 1998., u kojima to prikazuje na jeziku A. Šenoa, J. Kozarca, I. Kršnjavoga i u pjesništvu.

pisaca, priređivača i urednika, ustanovio sam da se to radilo i prije hrvatskih vukovaca. Proučavajući neke starije tekstove, zapazio sam da su urednici, izdavači, priređivači i lektori priređivali i izdavali svakojake tekstove koji se mogu smatrati pravim krivotvorinama i prije pobjede hrvatskih vukovaca, a pogotovu nakon nje. Pokazat ću to na Preradovićevoj pjesmi *Putnik*.

Koliko sam mogao ustanoviti, pjesma *Putnik* za pjesnikova je života objavljena četiri puta, prvi put u 3. broju zadarske *Zore dalmatinske* 15. siječnja 1844., drugi put 13. ožujka iste godine u 15. br. *Danice ilirske*, treći put izvornik i njemački prijevod Karoline Pelcel u *Pilgeru* 1845.,¹⁰ a četvrti put u knjizi *Pervenci – Različne pjesme* u Zadru 1846., i to je koliko ja znam sve. Preradovićeve *Nove pjesme* iz 1851. nemaju *Putnika*.

U svim tim objavama jezik je ostao isti, samo se mijenjao slovopis, katkada i temeljito.

U Zori dalmatinskoj prva dva stiha glase:

*Bože mili, kud sam zašo!
Noch me stigla u tudjini...*

A sedmi:

Sjever brije s snjexnog berda...

U Danici horvatskoj, slavonskoj i dalmatinskoj:

Sēver brije s sněžnog barda

U *Pervencima – Različne pjesme*:

Siever brije s sniežnog berda...

Poslije Preradovićeve smrti nije ostalo samo na promjeni slovopisa, nego je mijenjan i njegov jezik, često i veoma drastično. U Sveučilišnoj knjižnici pod brojem R 6204 čuva se pjesnikov rukopis pa je lako ustanoviti kako je u izvorniku i kako je poslije iskrivljavano.

Preradović je umro 1872., a u izdanju njegovih djela godinu dana poslije već je grubo zadirano i u jezik.¹¹ Prva kitica izvorno glasi:

*Bože mili, kud sam zašo!
Noć me stigla u tudjini.
Neznam puta, neznam staze,
Svuda goli kamen gaze
Trudne noge po pustinji!*

10 Za taj sam tekst saznao iz literature, ali ga nisam imao u rukama.

11 Pjesnička djela Petra Preradovića, Zagreb, 1873.

Priređivač izdanja iz 1873. nije bio zadovoljan time, nego je četvrti i peti stih preokrenuo po svome:

*Svud gò kamen noge gaze,
Sve se strašna pustoš čini.*

Ne može se reći da je to bilo s pjesnikovom privolom jer su promjene takve s kakvima se ne bi složio ni početnik, a kamoli pisac Preradovićeva umijeća. Ne trebam posebno dokazivati kakvo je bilo njegovo umijeće, navest ću samo riječi Mirka Tomasovića iz naših dana: "Preradoviću se ne može poricati visoko pjesničko umijeće."¹²

Tko je prvi barbarski zadirao u Preradovićev tekst, teško je reći. Mogao bi to biti Ivan Trnski jer je on i inače surađivao s Preradovićem i bio mu savjetnik u jezičnim pitanjima. Trnski piše: "(...) valja znati, da mi je Preradović bio glavni prijatelj i kum sinu Bogoslavu. Počam od g. 1858., često si dopisivao i mnoge si pjesmotvore šiljasmo na priegled prvo, nego li ih je sviet ugledao."¹³ Zbog toga je mogao misliti da mu je mijenjanje Preradovićevih stihova dopušteno i dalje, ali to ne možemo tvrditi sa sigurnosti jer su u spomenutoj knjizi iz 1873. kratak *Predgovor* potpisali članovi odbora za to izdanje: dr. Franjo Rački, Ognjeslav Utješenović-Ostrožinski, Ivan vitez Trnski, Mijo Krešić, dr. Ivan Dežman, August Šenoa i dr. Franjo Marković, zatim je opširan *Vjekopis* (Životopis) koji je potpisao I. Trnski i opširna studija *O Preradovićevih pjesmah* dr. F. Markovića, ali ništa ne piše tko je priređivač samih pjesama niti išta o načinu priređivanja. Ali da je Preradovićev *Putnik* time pokvaren, sumnje nema. Cijela je pjesma spjevana u osmercu i priređivač je osmerac sačuvao u prvoj kitici, ali kako? U četvrtome je stihu dvije riječi skratio za po slog, dodao riječi *noge*, a peti stih prepjevao po svome.

Mislim da se više ne treba osvrutati na preradbu u ovome izdanju jer teško da može biti što gore od ovoga što je načinjeno. Valja naglasiti da poslije toga malo ima izdanja u kojima *Putnik* nije prerađivan. Ako je i što od prerađenoga vraćeno na izvornik, prerađivano je drugo što se priređivaču činilo primjerenijim od Preradovićeve teksta.

1890. izašle su Preradovićeve *Izabrane pjesme* i prva je kitica objavljena kako ju je Preradović napisao, ali u šestom stihu nalazimo promjenu. Preradović je napisao:

Još konaka nisam našo!

12 P. Preradović, *Izabrane pjesme*, Zagreb, 1994., str. 12.

13 Dj. nav. u bilj. 9., str. VII.

a tu glasi:

Još noćaja niesam našo!

U izdanju iz 1873. umjesto *noćaja* piše *noćišta!*

U Šenoinoj *Antologiji hrvatskoga i srbskoga pjesništva*¹⁴ *Putnik* nije u svemu onako kako ga je spjevao Preradović.

Isto vrijedi i za Badalićevu *Hrvatsku antologiju*.¹⁵ U njoj je *konak* > *noćaj*, *krevet* > *ležaj*, *tvoga* > *svoga*, *zadrktala* > *zadrhtala*, *u žalosti* > *od žalosti*, *Govoreć u sebi tako* > *Govoreć sa sobom tako*, *Zamišljena* > *pitajući se* i dr.

U *Hrvatskoj čitanci za III. razred gimnazijski*,¹⁶ koju je priredio Mirko Divković, prva je kitica kako ju je napisao Preradović, osim što je *po pustini* promijenjeno u *po pustinji* i tako upropaštena cijela kitica.

Divković je, ako je to on učinio, staru hrvatsku riječ *pustina* zamijenio sa *pustinja* i time je napravio nekoliko pogrešaka. Prvo, krivo je prikazao jezičnu povijest i dijalekatno stanje jer je *pustina* stara hrvatska riječ, a ne Preradovićeva novotvorina, nalazimo ju kod Gundulića: *Ah, u ovoj sada pustini koji život biće tebi?*, zatim se nalazi u Kurelčevoj zbirci *Jačke*: *Oh neverna ti pustina, va tebi je vsa težina*, a što je ovdje najvažnije, iznevjeren je sadržaj jer obje riječi ne znače baš isto, znamo što je *pustinja*, a *pustina* je pust kraj općenito, ne mora biti *pustinja*, a još je gore što je tom promjenom uništen srok ne samo glasovno, nego i naglasno jer se Preradovićevo normalno čita *u tuđini – u pustini*, a s Divkovićevom je promjenom uništena naglasna podudarnost jer njegove srokovne treba čitati: *u tuđini – u pústinji*.

Sad, kad je *pustina* pretvorena u *pústinja*, ide se dalje pa se *u tuđini* pretvara u *tuđinju*, te se već krivotvoreno *po pustinji* usklađuje s novom krivotvorinom pa ponovno krivotvori *po pustinju*. Tako je u *Izabranim pjesmama* iz 1946., u *Pet stoljeća* iz 1965., u *Zlatnoj knjizi hrvatskog pjesništva* iz 1991. Da bi bilo sigurno tko je to prvi promijenio, a ostali samo nekritični prepisivali, trebalo bi ići točno od izdanja do izdanja, a u mnoštvu izdanja Preradovićevih djela to je velik posao, a bez veće koristi, važno je samo pokazati da je Preradović krivotvoren i krivotvorine izdavane u više izdanja bez potrebne kritične provjere.

Navest ću još neke stihove iz Divkovićeve čitanke koji nisu kao u Preradovića.

Preradović: *Da ti vidiš njega sada*

Divković: *Da ti vidiš sada njega.*

14 Zagreb, 1876.

15 Zagreb, 1892.

16 6. izdanje, Zagreb, 1909.

Divković je htio biti bolji pjesnik od Preradovića. Tobože zbog sroka, da se prvi stih rimuje s drugim i petim (2.: *Okružena od zla svega*, 5.: *U žalosti grleć njega*), a nije zapazio da se u Preradovića prvi stih jedne kitice rimuje s prvim stihom druge kitice:

(1) *Bože mili, kud sam zašo!*

(6) *Još konaka nisam našo!*

(11) *Na okolo magla pada*

(16) *Da ti vidiš njega sada.*

Sedma kitica počinje:

Preradović: *Govoreći s sobom tako*
K kolibici jednoj klima

Divković ima kao i Badalić:

Govoreć u sebi tako,

ali dok Badalić ima:

Ka kolibi jednoj klima

Divković ima:

Kolibici jednoj klima.

Dvanaesta kitica glasi:

Preradović: *Primila bi tebe rada*
Ali vidiš, da spavaju
Ovdie sinka tri i čerce

Divković u drugom stihu mijenja *da* sa *gdje* i tako izričnu rečenicu pretvara u mjesnu, ili bar u dvoznačnu, mjesno-izričnu. Razloga toj promjeni ne vidim.

Preradović: *Ali oči uzdignute*
K strani glede – ah onamo!

Divković *glede*, što znači 'oči gledaju', okreće u *gleda* i time čini nesročnost između subjekta i predikata.

Ja nisam točno utvrđivao tko je što preuzco promijenjeno, a što je sam mijenjao jer bih tada morao ići kronološki od izdanja do izdanja, ali je dosta, i previše, i ovoliko da pokažem kako je Preradović od izdanja do izdanja mijenjan i prepravlján. Zato i nisam išao gledati kako je to u čitankama našega vremena u kojima se ta pjesma nalazi. Ne očekujem da će biti bolje kad i takvi priređivači kao što su August Šenoa, Hugo Badalić, Mirko Divković, Branko Vodnik,

Vladimir Nazor, Antun Barac, Emil Štampar, Bratoljub Klaić i drugi jednaka ugleda nisu pazili na kakav se tekst oslanjaju ili su ga možda i sami samovoljno mijenjali. Ispričava ih to što je općenito vladalo mišljenje ne samo da se umjetnički tekstovi smiju mijenjati nego da ih i treba mijenjati prema raznim potrebama i shvaćanjima urednika, priređivača i lektora. Nevolja je što je takvo shvaćanje predugo trajalo pa i u tako uglednoj biblioteci, kao što je Pet stoljeća hrvatske književnosti, nisu tiskani izvorni tekstovi. Tako je i u toj biblioteci Preradovićev *Putnik* tiskan kao krivotvorina krivotvorine, jer to jasno pokazuje *po tuđinju – po pustinju*. Teško možemo razumjeti da su se raznim shvaćanjima prilagođavali prozni tekstovi, ali je potpuno nerazumljivo da su se tako mijenjali i poetski tekstovi i da su to radili profesori hrvatske književnost, i to oni koji su naučavali da cjelinu umjetničkoga djela čini boja riječi, njihov poredak, oblici, vremena, zvučno i osjećajno značenje pojedinih glasova, naglasak, dužine, da svaka od tih pojedinosti unosi u njih neku nijansu bez koje bi cjelina bila drugačija.

Moram za pohvalu reći da biblioteka Stoljeća hrvatske književnosti nastoji izdavati djela s autentičnim jezikom pa je Preradovićev *Putnik* donesen prema izvorniku.¹⁷ Iako i tu ima koja pojedinost kojoj možemo prigovoriti, ipak je dovoljno dobro da se budući izdavači oslanjaju na njega.

Jasno je da ovaj članak nisam napisao zbog prošlosti, samo da pokažem kako je iskrivljavana jedna pjesma, da pokažem kako se postupalo s tekstovima naših književnika gotovo stoljećima i pol, nego da upozorim sve izdavače da moraju dobro pripaziti kakve tekstove izdaju i da im svima treba ući u svijest da se jezik umjetničkih djela ne smije mijenjati ni za kakve potrebe. Bojim se da će trebati još mnogo pisanja i upozoravanja da to dopre do svih onih 300 izdavača ili koliko ih već ima. A sada dolaze i novi elektronski mediji (književna djela na disketama), internet, računala pa ne smije biti svejedno kakvi su tekstovi na njima. Dugo će još trebati vremena da se izliječimo od boljke jezičnih prerađivanja umjetničkih djela. Važno je da dobijemo izvorni pjesnički jezik ma kakav on bio.

Ovaj je članak i upozorenje i profesorima da paze kojim se tekstom služe kad učenicima tumače Preradovićeva *Putnika* ili koji drugi tekst, što daju učenicima da recitiraju na raznim školskim priredbama. Nekad su učenici učili *Putnika* napamet, neki ga još danas znaju, ali ne Preradovićeva, nego često “popravljenoga”, “dotjeranoga”.

Da ponovim misao s početka članka: Sve to pokazuje da bi na našim filozofskim fakultetima bio opravdan novi predmet: tekstologija, bar dva sata u jednome semestru.

---

17 Izabrana djela. Zagreb, 1997.

Sažetak

Stjepan Babić, sveuč. prof. u m., Zagreb

UDK 81'42, stručni članak,

primljen 30. srpnja 2003., prihvaćen za tisak 5. rujna 2003.

Preradović's Poem *Putnik* Under the Brunt of Editors and Language Editor

On the example of the poem *Putnik*, of the Croatian poet Petar Preradović, the author shows how the works of old Croatian writers were linguistically altered.

**HRVATSKO PRIMORJE I KVARNER
KAO VIŠESTRUKO PITANJE**

Stjepan Babić

edan čitatelj postavio nam je na tehničkoj tajnici u uredništvu veoma oštro i opširno pitanje o Hrvatskom primorju s tvrdnjom da HTV više ne govori Hrvatsko primorje, nego samo Kvarner ili govori o sjevernome, srednjem i južnom Jadranu i da se "mi Primorci ne ćemo nikada pomiriti da se naziv Hrvatsko primorje iskorijeni i da ono bude od Savudrije do Boke. To ne može biti jer Istrani i Dalmatinci ne će biti Primorci, primorje je samo tamo gdje su strme stijene, a inače je priobalje." Prosvjeduje i što se umjesto Hrvatskoga primorja upotrebljava Kvarner. Budući da nije ostavio adresu, nismo mu mogli odgovoriti privatno, a kako je pitanje postavio već dva puta, i to veoma oštro, i kako smo ocijenili da je važno odgovoriti na nj javno jer mnogi smatraju da je Hrvatsko primorje za područje od ušća Rječine do Tribnja danas samo povijesni naziv, koji više nema opravdanja, jer se hrvatsko primorje proteže od Savudrije do Boke, odgovaramo javno.

Razgovarao sam o tome sa zemljopiscem Mladenom Klemenčićem i on me upozorio na svoj članak *Hrvatsko primorje* u *Hrvatskoj enciklopediji*. U njemu jasno piše da se od 1945. naziv *Hrvatsko primorje* odnosi na cjelokupni obalni pojas u granicama Hrvatske "(Sjeverno hrvatsko primorje obuhvaća Istru i H. p. u tradicionalnom smislu, i Južno hrvatsko primorje, obuhvaća Dalmaciju i dubrovačko područje)". Kad je tako, onda bi možda valjalo pisati *hrvatsko primorje*. To bi značilo da se danas hrvatskim primorjem naziva ono što određuju zemljopisci jer su za zemljopisne nazive oni mjerodavni, zatim ljudi s terena i praksa.